

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДУ «ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ІМЕНІ М.І. ДОЛІШНЬОГО НАН УКРАЇНИ»**

ТИМЕЧКО Ірина Романівна

УДК 332.14:339.94

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ
РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД
У ТРАНСКОРДОННОМУ ПРОСТОРИ**

Спеціальність 08.00.05 – розвиток продуктивних сил
і регіональна економіка

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Львів –2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України».

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Сторонянська Ірина Зеновівна,
ДУ «Інститут регіональних досліджень
ім. М.І. Долішнього НАН України»,
заступник директора з наукової роботи.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Забарна Елеонора Миколаївна,
Одеський національний політехнічний університет,
завідувач кафедри економічних систем і управління
інноваційним розвитком;

доктор економічних наук, професор
Копилук Оксана Іванівна,
Львівський торговельно-економічний університет,
завідувач кафедри фінансово-економічної безпеки
та банківського бізнесу;

доктор економічних наук, професор
Пітюлич Михайло Михайлович,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
професор кафедри фінансів і банківської справи.

Захист відбудеться «5» березня 2021 р. об 11⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.154.01 в ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» за адресою: 79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України» за адресою: 79026, м. Львів, вул. Козельницька, 4 та на сайті: <http://ird.gov.ua>.

Автореферат розісланий «3» лютого 2021 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук

П.В. Жук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. За сучасних умов децентралізації влади в Україні актуалізується питання організації життєдіяльності новостворених територіальних громад, зростає роль територіальної громади у підвищенні ефективного управління наявними ресурсами для покращання умов життя жителів. Територіальні громади, що розташовані на прикордонних територіях суміжних держав, часто зіштовхуються з вирішенням питань, що безпосередньо пов'язані з наявністю кордону. З одного боку, інтенсифікація євроінтеграційних процесів розширює перспективи розвитку територіальних громад у транскордонному просторі. З іншого – соціально-економічні диспропорції розвитку регіонів у транскордонному просторі та впровадження взаємних спрощень при перетині кордону жителями прикордонних територій інтенсифікують ризики, пов'язані з деструктивними тенденціями у розвитку територіальних громад України.

Необхідність комплексного дослідження розвитку територіальних громад у транскордонному просторі зумовлена:

- потребою в пошуку нового концептуального підґрунтя розвитку територіальних громад в умовах активізації транскордонного співробітництва за наявності спільних ресурсів у транскордонному просторі;
- посиленням загроз розвитку територіальних громад у транскордонному просторі, що пов'язано з відтоком ресурсів у продуктивніше середовище в умовах євроінтеграції, недостатнім ресурсним забезпеченням, неузгодженістю інтересів (державний, громади, індивідуальний) територіальних громад у транскордонному просторі, низьким рівнем самоорганізації тощо;
- недооцінкою транскордонного співробітництва як інструменту розвитку територіальних громад у транскордонному просторі;
- зобов'язаннями України як члена Ради Європи підтримувати й заохочувати транскордонне співробітництво;
- зобов'язаннями стимулювати транскордонне та міжрегіональне співробітництво згідно з Угодою про асоціацію між Україною та ЄС.

Сучасна державна регіональна політика України спрямована на заохочення транскордонного співробітництва. Формування добросусідських відносин і поглиблення взаємодії територіальних громад у транскордонному просторі сприяють спільному вирішенню питань місцевого та регіонального розвитку. Проте в регіональній економіці відсутнє методологічне підґрунтя організації життєдіяльності територіальних громад у специфічних умовах транскордонного простору.

Відправним пунктом для осмислення проблеми організації життєдіяльності територіальної громади у транскордонному просторі є результати дослідження нобелівської лауреатки з економіки Еліонор Остром щодо управління спільними ресурсами задля досягнення колективного блага великими групами людей в умовах самоорганізованих суспільних систем. Слід

значити, що вагомість проблем життєдіяльності територіальних громад в сучасних умовах відображається у наукових працях багатьох українських – М. Баймуратова, О. Батанова, П. Білика, М. Бутка, П. Гураль, І. Гурняка, Л. Ельчева, І. Ібрагімова, Я. Жаліло, П. Жука, О. Карого, В. Кравціва, М. Максимчука, М. Мельник, В. Полуйко, Х. Притули, І. Сторонянської, Ю. Філіппова, С. Шульц – і зарубіжних учених – К. Іонассена, М. Олсона, Е. Остром, А. Токвіля, Д. Хіллері, Р. Шаффера та ін. Питання транскордонного співробітництва відображено у працях В. Борщевського, В. Гоблика, Е. Забарної, В. Засадко, О. Копилук, Є. Матвєєва, Н. Мікули, А. Мокія, О. Ткача, М. Пітюлича, С. Писаренко, В. Устименка, В. Чужикова, П. Шилепницького, О. Юринець, М. Янків та ін.

Водночас наукові дослідження розвитку транскордонного співробітництва переважно стосуються регіонального рівня та зосереджені на вирішенні спільних питань у транскордонному регіоні. Такий проблемоорієнтований підхід не дає змоги територіальним громадам повною мірою використовувати спільні ресурси у транскордонному просторі для забезпечення реалізації їхніх інтересів. Попри вагомий теоретичний і прикладний доробок вітчизняних і зарубіжних учених, невирішеними залишаються питання організації життєдіяльності територіальних громад у транскордонному просторі в умовах активізації транскордонного співробітництва, зокрема, узгодження інтересів та ефективне використання спільних ресурсів. Подальше ігнорування впливу транскордонних чинників на життєдіяльність територіальних громад прикордоння та низький рівень використання можливостей транскордонного співробітництва тільки посилять деструктивні тенденції у розвитку територіальних громад.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота пов'язана з науково-дослідними темами ДУ «Інститут регіональних досліджень імені І. М. Долішнього НАН України», зокрема: «Транскордонна конвергенція конкурентоспроможності регіонів» (0109U007083), де автор розкрила особливості конвергенції конкурентоспроможності регіонів в українсько-російському просторі та окреслила транскордонні чинники й ступінь їхнього впливу на розвиток транскордонного співробітництва; «Розроблення методичних рекомендацій з питань організації прикордонної торгівлі» (0110U006829), де автор запропонувала розробку поетапної організації прикордонної торгівлі; «Розроблення методичних рекомендацій щодо виявлення транскордонних кластерів та кластерних ініціатив» (0110U006828), де автор обґрунтувала доцільність виявлення кластерних ініціатив на основі кращих практик; «Розвиток нових форм транскордонного співробітництва України» (0108U010369), де автор запропонувала класифікацію форм транскордонного співробітництва; «Розвиток транскордонних ринків та оцінка їх кон'юнктури» (0111U000708), де автор обґрунтувала методологічні основи дослідження транскордонних ринків; «Розробка механізмів співфінансування транскордонних проєктів та їх моніторингу у Закарпатській області»

(0111U003848), де автор розкрила особливості співфінансування транскордонних проєктів у країнах – членах ЄС; «Інфраструктурне забезпечення розвитку транскордонних ринків праці в Україні» (0112U004766), де автор визначила сутність транскордонного ринку; «Вивчення та узагальнення світового досвіду роботи з іноземними інвесторами і розробка пропозицій з його впровадження» (0112U000461), де автор розкрила вплив формування нових форм транскордонного співробітництва на налагодження взаємодії з іноземними інвесторами; «Механізми взаємодії суб'єктів економічних відносин у транскордонному просторі» (0113U000111), де автор запропонувала класифікацію механізмів взаємодії суб'єктів економічних відносин у транскордонному просторі; «Ризики бюджетної децентралізації у формуванні фінансово-економічного потенціалу територіальних громад Карпатського регіону» (0117U003493), де автор обґрунтувала інституційні особливості правонаступництва всього майна, прав та обов'язків територіальних громад у контексті добровільного об'єднання; «Наукові засади формування моделі сталого ендегенного зростання регіонів України в умовах адміністративно-фінансової децентралізації» (0117U000691), де автор запропонувала напрями удосконалення інституційного середовища транскордонного співробітництва в контексті державної регіональної політики України; «Механізми адміністративно-фінансової децентралізації: оцінка ефективності, напрями удосконалення» (0118U006583), де автор систематизувала інструменти громадської участі на основі концепції Доброго місцевого і регіонального врядування Ради Європи та проаналізувала ступінь їхнього використання територіальними громадами в Україні.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є обґрунтування теоретико-методологічних засад соціально-економічного розвитку територіальних громад у транскордонному просторі та розроблення науково-практичних рекомендацій щодо організації життєдіяльності територіальних громад в умовах активізації транскордонного співробітництва.

Для досягнення поставленої мети в роботі передбачено виконати такі завдання:

- розкрити сутність територіальної громади як суб'єкта транскордонного співробітництва;
- обґрунтувати теоретико-методологічні засади дослідження життєдіяльності територіальної громади;
- сформулювати концептуальні засади організації життєдіяльності територіальної громади;
- обґрунтувати методологічні підходи до дослідження розвитку територіальної громади;
- визначити спільні ресурси у транскордонному просторі та організаційно-інституційні передумови їхнього використання суб'єктами територіальних громад;

- класифікувати види взаємодії суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва;
- визначити форми взаємодії суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва та обґрунтувати інституційні особливості їхнього впровадження в Україні;
- провести аналіз життєдіяльності територіальних громад Карпатського регіону в умовах активізації транскордонного співробітництва;
- запропонувати методичний підхід до оцінки впливу функціонування кордону на життєдіяльність прикордонних територіальних громад;
- виявити особливості реалізації спільних інтересів територіальних громад Карпатського регіону у транскордонному просторі в умовах активізації транскордонного співробітництва;
- обґрунтувати роль та місце інститутів громадянського суспільства в контексті організації життєдіяльності територіальних громад;
- розробити концептуальні засади розвитку територіальної громади у транскордонному просторі в умовах активізації транскордонного співробітництва;
- сформулювати пропозиції щодо посилення інституційної спроможності територіальних громад як суб'єктів транскордонного співробітництва в контексті формування та реалізації державної регіональної політики.

Об'єкт дослідження – процеси життєдіяльності територіальних громад у транскордонному просторі.

Предмет дослідження – сукупність теоретичних, методологічних та організаційно-економічних засад розвитку територіальних громад в умовах активізації транскордонного співробітництва.

Методи дослідження. Науково-методологічний базис дисертаційної роботи охоплює методи наукового пізнання для обґрунтування та розробки теоретико-методологічних засад, пріоритетів та інструментів соціально-економічного розвитку територіальних громад у транскордонному просторі, у тому числі методологічних засад транскордонного співробітництва, інституціоналізму, місцевого самоврядування та місцевого економічного розвитку.

Для здійснення дослідження застосовувалися сучасні наукові методи: монографічний – для всебічного й глибокого вивчення життєдіяльності територіальних громад у транскордонному просторі та виявлення причинно-наслідкових зв'язків їхнього розвитку; економіко-статистичний метод для вивчення явищ і процесів у транскордонному просторі, що дало змогу встановити їхній вплив на життєдіяльність територіальних громад прикордоння, виявити основні чинники, що зумовили зміни процесів життєдіяльності громад у транскордонному просторі; логічного узагальнення, аналізу, порівняння та синтезу – для визначення сутності, змісту і принципів державної регіональної політики з питань транскордонного співробітництва, закономірностей та етапів трансформації взаємодії суб'єктів та учасників транскордонного

співробітництва у транскордонному просторі; порівнянь – для виявлення характерних особливостей життєдіяльності прикордонних територіальних громад та інших територіальних громад України у транскордонному просторі Україна-ЄС; соціологічних досліджень – для виявлення ступеня активізації транскордонного співробітництва в контексті формування та реалізації державної регіональної політики України; аналізу та синтезу – для аналізу тенденцій, форм і механізмів взаємодії суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва; стратегічного і структурно-функціонального аналізу – для вироблення механізмів регулювання процесів активізації транскордонного співробітництва як одного з пріоритетів державної регіональної політики України, розробки концептуальних засад розвитку територіальних громад у транскордонному просторі; графічної візуалізації – для наочного представлення результатів дослідження; наукових узагальнень – для формулювання висновків і розробки рекомендацій органам державної влади та органам місцевого самоврядування.

Інформаційною базою дослідження слугували законодавчі та нормативно-правові акти України й держав – членів ЄС з питань місцевого економічного розвитку, місцевого самоврядування, транскордонного співробітництва, європейської інтеграції, регіонального розвитку; офіційні дані державних статистичних відомств України та Польщі; наукові праці провідних українських і закордонних учених; результати соціологічних досліджень; інформація спеціалізованих сайтів мережі інтернет, публікації у засобах масової інформації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розвитку теоретико-методологічних засад розвитку територіальних громад у транскордонному просторі та розробці науково-практичних рекомендацій щодо організації життєдіяльності територіальних громад в умовах активізації транскордонного співробітництва.

Основні наукові результати, що розкривають особистий внесок автора у вирішення науково-прикладної проблеми, полягають у такому:

вперше:

- сформульовано методологічний підхід до дослідження розвитку територіальних громад у транскордонному просторі, який передбачає вивчення життєдіяльності територіальних громад у транскордонному просторі, у тому числі детермінації тріади інтересів територіальної громади (державний інтерес, спільний інтерес, індивідуальний інтерес), спільних ресурсів у транскордонному просторі й ступінь доступу до них суб'єктів територіальних громад, що дає змогу виявити можливості, загрози й чинники їхнього розвитку;

- обґрунтовано організаційно-економічні засади розвитку територіальної громади у транскордонному просторі на основі актив-орієнтованого підходу, який зосереджений не на подоланні проблем соціально-економічного розвитку територіальних громад, а на використанні можливостей транскордонного співробітництва, спільних ресурсів у транскордонному просторі, зважаючи на інтереси територіальних громад та зацікавлених сторін, а також передбачає

модернізацію системи державної/регіональної підтримки транскордонного співробітництва, що дасть змогу поліпшити матеріальне, фінансове, інформаційне, кадрове та інше ресурсне забезпечення створення та підтримання повноцінного життєвого середовища, підвищення якості життя жителів;

- запропоновано концептуальний підхід до дослідження транскордонних ринків на засадах поведінкової економіки, що дало змогу представити транскордонний ринок як: обмін благами, сукупність інститутів, набір культурних конструкцій, сукупність значень, вироблених суб'єктами та учасниками транскордонного співробітництва, що допомогло, зважаючи на ступінь реалізації інтересів суб'єктами територіальних громад у транскордонному просторі, виявити та обґрунтувати обмежувальні й стимуляційні чинники їхнього розвитку;

удосконалено:

- методичний підхід до дослідження впливу транскордонних чинників (відкриття та функціонування пунктів пропуску через державний кордон; впровадження взаємних спрощень при перетині кордону жителями прикордонних територій; функціонування транскордонних ринків) на розвиток прикордонних територіальних громад, який, на відміну від існуючих, спрямований на виявлення змін умов та рівня життєдіяльності суб'єктів територіальних громад у транскордонному просторі. Це дає змогу сформулювати пріоритети, цілі та завдання соціально-економічного розвитку територіальних громад на основі аналізу реальної ситуації під час розробки планів соціально-економічного розвитку територіальних громад;

- класифікацію видів взаємодії суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва за визначеними ознаками (за суттю базового інституту, формалізованістю, легалізованістю, суб'єктами взаємодії, локалізацією взаємодії, рівнем управління, вектором, функціями інститутів, формою, характером взаємодії), яка, на відміну від існуючої, охоплює учасників транскордонного співробітництва;

- методологічний підхід до комплексного моніторингу транскордонного співробітництва, який передбачає дослідження кон'юнктури транскордонного ринку, що дасть змогу приймати конструктивні управлінські рішення щодо застосування спеціальних механізмів та інструментів стимулювання розвитку територіальних громад на основі максимально ефективного використання спільних ресурсів у транскордонному просторі та можливостей транскордонного співробітництва;

- понятійно-категоріальний апарат транскордонного співробітництва щодо дефініції поняття «транскордонне об'єднання» як добровільного об'єднання суб'єктів та/або учасників транскордонного співробітництва України та сусідніх держав, передбаченого угодою про транскордонне співробітництво, що дало змогу розробити класифікацію форм транскордонного співробітництва за предметно-процесуальною ознакою на процесуальні (проекти, програми тощо) та організаційні (органи транскордонного

співробітництва, транскордонні об'єднання тощо), за рівнем правового регулювання (публічне та приватне право), за виконуваними функціями (координаційна, виробнича, забезпечувальна тощо);

набули подальшого розвитку:

- обґрунтування концептуальних засад життєдіяльності територіальної громади як сукупності процесів узгодженої реалізації тріади інтересів останньої з урахуванням можливостей використання відповідних ресурсів, що дало змогу розширити предметно-змістове наповнення теорій регіонального розвитку і транскордонного співробітництва й теорію інституційних механізмів, що пов'язані з ефективним управлінням спільними ресурсами;

- організаційні основи реалізації політики транскордонного співробітництва з урахуванням смарт-спеціалізації регіонів (приєднання до Європейської платформи смарт-спеціалізації (S3 Platform), розроблення спільних стратегій з урахуванням смарт-спеціалізації регіонів, виявлення кластерних ініціатив), яке передбачає спільне стратегування розвитку громад у транскордонному просторі на основі актив-орієнтованого підходу, через спільну реалізацію спільних/ідентичних стратегічних пріоритетів соціально-економічного розвитку, що забезпечить ефективне управління спільними ресурсами, скоординоване реагування на спільні виклики, мобілізацію нових ініціатив, проєктів та сприятиме залученню коштів із конкретних джерел фінансування;

- науково-практичні рекомендації щодо забезпечення інституційної спроможності територіальних громад як суб'єктів транскордонного співробітництва через внесення змін до деяких законів України щодо: утворення та діяльності об'єднань євро регіонального співробітництва, європейських об'єднань територіального співробітництва; забезпечення фінансування ініціатив, заходів, проєктів, програм і стратегій транскордонного співробітництва, що отримали фінансування в рамках програм міжнародної технічної допомоги; укладення міждержавних і міжурядових угод щодо спрощення правил перетину кордону; укладення міждержавних та міжурядових угод щодо впровадження форм транскордонного співробітництва.

Практичне значення одержаних результатів полягає у використанні теоретико-методологічних положень і прикладних рекомендацій на національному, регіональному та місцевому рівнях для формування й реалізації регіональної політики у сфері транскордонного співробітництва для розвитку територіальних громад у транскордонному просторі.

У результаті проведеного дослідження пропозиції щодо внесення змін до деяких законів України щодо транскордонного співробітництва враховані Комітетом з питань інтеграції Верховної Ради України (лист №04-17/16-53 (28273) від 7 лютого 2017 року) та внесені до проєкту закону №6085, що входить до пакета євроінтеграційних законів, який ухвалено Верховною Радою України (лист №315-1/441 від 24 січня 2019 року). Науково-практичні розробки з питань управління комунальною власністю територіальних громад враховано

директоратом з питань розвитку місцевого самоврядування, територіальної організації влади та адміністративно-територіального устрою Міністерства розвитку громад та територій України (лист №8/34.4/5851 – 20 від 12 серпня 2020 року). Рекомендації щодо формування та реалізації спільної стратегії смарт-спеціалізації регіонів у межах єврорегіонів знайшли застосування у діяльності Асоціації органів місцевого самоврядування «Єврорегіон Карпати – Україна» (лист №176/12-01 від 11 жовтня 2019 року). Науково-практичні розробки щодо розбудови місцевого громадянського суспільства в контексті розвитку територіальних громад застосовано у своїй діяльності Міністерством регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (лист №8/13.4/1241-18 від 28 листопада 2018 року). Теоретико-методичні та прикладні підходи до розвитку транскордонного співробітництва використано Міністерством соціальної політики у формуванні політики у сфері транскордонного співробітництва, зокрема, в частині забезпечення дієвої системи стратегічного планування розвитку транскордонного співробітництва, здійснення моніторингу розвитку транскордонних регіонів (лист № 177/021/106-15 від 15 травня 2015 року). Окремі практичні рекомендації щодо розвитку транскордонного співробітництва використано Департаментом зовнішньоекономічної діяльності та європейської інтеграції Одеської обласної державної адміністрації під час підготовки та планування заходів з активізації транскордонного та міжрегіонального співробітництва (лист №1108/01-20/04/1584 від 7 листопада 2014 року). Основні положення дисертації щодо інституційних особливостей управління майном, що є в комунальній власності, в умовах децентралізації влади розглянуто постійною комісією Дрогобицької міської ради з питань планування, бюджету, фінансів, цінової політики та інвестицій і враховано у рамках підготовки рекомендацій та пропозицій на сесію ради (лист №98 від 28 листопада 2019 року).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою працею автора. Усі наукові результати, які містяться в ній, здобуті автором особисто і відображені у наукових публікаціях. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві, у роботі використано лише ті положення, ідеї та висновки, що є результатами самостійної роботи автора.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні і методологічні положення та результати дисертації пройшли апробацію на міжнародних і вітчизняних науково-практичних і науково-теоретичних конференціях, зокрема: XI Chorzów conference of banking and finance «Economics, finance and management in a flat world: «Covid-19 perspective»» (м. Львів, 2020 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Громадський активізм українських мігрантів Європи: згуртовані новими викликами» (м. Львів, 2019 р.); Восьме засідання Парламентського комітету асоціації між Україною та ЄС (м. Львів, 2018 р.); Наукові читання «Стратегічні детермінанти соціально-економічного розвитку в умовах трансформаційних перетворень» (м. Київ, 2018 р.); International research and practical conference «Contemporary socio-economic issues of Polish-Ukrainian

cross-border cooperation» (Республіка Польща (м. Жешув) – Україна (м. Львів), 15-17 листопада 2017 р.); IV Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики постіндустріальної економіки» (м. Львів, 2017 р.); Науково-практична конференція «Проблеми регіоналістики: минуле, сучасне, майбутнє» (м. Київ, 2017 р.); Парламентські слухання «Транскордонне співробітництво як чинник євроінтеграційних процесів в Україні» (м. Київ, 2016 р.); Міжнародний круглий стіл «Транскордонне співробітництво України: реалії, перспективи розвитку та завдання економічної науки» (м. Львів, 2016 р.); Науковий форум «Українська жінка в національному та глобальному просторі» (м. Дрогобич, 2016 р.); Міжнародна науково-практична конференція молодих учених «Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи» (м. Львів, 2015 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція молодих вчених «Економіка України в умовах сучасних геополітичних трансформацій» (м. Львів, 2015 р.); XVIII Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції забезпечення ефективності економіки держави» (м. Київ, 2013 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми, шляхи та перспективи розвитку економіки України» (м. Київ, 2012 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми соціально-економічного розвитку регіонів» (м. Одеса, 2012 р.); I Міжнародна науково-практична конференція молодих науковців, аспірантів та студентів «Інноваційний розвиток регіонів та глобалізаційні процеси» (м. Тернопіль, 2011 р.).

Публікації. Основні теоретичні та практичні результати опубліковано в 58 наукових працях загальним обсягом 52,8 друк. арк., з них – 1 односібна монографія, 8 колективних монографій (в тому числі 4 закордонні), 30 статей (з них 23 у виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз) у наукових періодичних виданнях, з яких у наукових фахових виданнях України – 25, публікацій у наукових періодичних виданнях інших держав – 5, 15 публікацій апробаційного характеру, 4 публікації, що додатково відображають наукові результати дослідження.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 505 сторінок. Основний зміст викладено на 405 сторінках. Робота містить 44 рисунки, 12 таблиць, 16 додатків. Список використаних джерел складає 469 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет та методи дослідження, відображено наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, їхню апробацію та особистий внесок здобувача.

У першому розділі «**Теоретико-методологічні основи соціально-економічного розвитку територіальної громади**» розглянуто наукові основи

визначення сутності територіальної громади, організаційно-правове забезпечення її розвитку, методологічне обґрунтування соціально-економічного розвитку територіальної громади, а також обґрунтовано концептуальні засади організації її життєдіяльності.

Дослідження сутності територіальної громади має вагоме глибинне значення в процесі виявлення, виокремлення, розробки та відбору ефективних інструментів її розвитку. Систематизація та узагальнення наукового доробку з теорії і практики розвитку територіальних громад засвідчують розмаїття методологічних позицій щодо їхньої сутності, проте завше у фокусі спільнота жителів.

У процесі дослідження територіальну громаду розглянуто як:

- соціум (спільність людей, що живуть на певній території). Висувається на перший план відтворення соціального життя (населення і трудових ресурсів, освіти, охорони здоров'я, культури, навколишнього середовища та ін.). Цей підхід охоплює культурні, освітні, медичні, соціально-психологічні, політичні та інші аспекти життя соціуму, синтезу яких регіональна наука від самого початку приділяла неабияку увагу;

- суб'єкт власності (комунальної). Територіальні громади стають учасниками конкурентної боротьби, маючи ресурсний потенціал для саморозвитку. Розширення економічної самостійності територіальних громад (через передачу економічних прав від «центру») є одним з основних напрямів ринкових реформ;

- суб'єкт місцевого самоврядування. Передбачає гарантоване державою право жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища, міста самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України;

- підсистему держави, що акумулює все більше функцій і фінансових ресурсів, котрі раніше належали «центру» в результаті формування та реалізації цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їхніх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їхньої етнічної і культурної самобутності.

Зазначене зумовлює доцільність у процесі дослідження розвитку територіальних громад у транскордонному просторі опиратись на основні положення теорій регіонального розвитку й транскордонного співробітництва, місцевого самоврядування, груп та організацій, поведінкової економіки та інституційних теорій.

Ідеологія розвитку територіальної громади пов'язана з низкою понять, що характеризують походження поняття «розвиток», його спрямованість, ресурсне забезпечення, напрями і методи забезпечення, результати та ін. У роботі обґрунтовано, що процес розвитку громади починається з організації життєдіяльності, яка передбачає: оцінку ресурсів територіальної громади, вибір підходу до розвитку громади (наприклад, актив-орієнтований чи проблем-орієнтований розвиток з точки зору «корисності» або «шкідливості» для громади), організацію зусиль щодо покращання умов життєдіяльності через

розроблені програми, заохочення самоорганізації, впровадження інструментів громадського фінансування (зокрема, краудфандинг), ефективне використання людського потенціалу (залучення креативних людей, громадський рух, що дає змогу виявити лідерів, розбудувати нові організації та інституції, які активно просуватимуть ідеї розвитку, доноситимуть ціннісні аспекти цього процесу членам громади) тощо. Зазначене дало змогу виокремити основні компоненти організації життєдіяльності територіальної громади (спільнота жителів та суб'єкти територіальної громади), її ресурси та доступ до них, інтереси і запропонувати концепцію дослідження організації життєдіяльності громади (рис. 1).

Рис. 1. Концептуалізація дослідження організації життєдіяльності територіальної громади.

Джерело: розроблено автором.

Інтерес жителів – рушійна сила; він є надзвичайно важливим компонентом у питаннях організації життєдіяльності територіальної громади. Без задоволення спільних інтересів неможлива, з одного боку, реалізація індивідуальних інтересів, а з іншого – забезпечення цілісності, стійкості та умов життєдіяльності територіальної громади. Усі члени територіальної громади є носіями спільних інтересів, причому аксіоматично те, що інтереси територіальної спільноти можуть для забезпечення життєдіяльності людини мати іноді більше значення, аніж інтереси нації. Зважаючи на це, у роботі запропоновано інтереси територіальної громади в державі розглядати як *«триаду інтересів»*, яка охоплює:

- державний інтерес (суспільний інтерес);
- інтерес громади (спільний інтерес громади), враховуючи індивідуальний та державний інтереси;
- індивідуальний інтерес, інтерес суб'єкта (житель, домогосподарство, підприємець та ін.) територіальної громади.

Водночас наголошено, що інтереси конкретного жителя – члена територіальної громади – можуть нести в собі як позитивний, так і негативний потенціал, тобто збігатися або не збігатися з інтересами громади та держави. Акцентовано увагу на унікальності ресурсів територіальної громади й організаційних здібностях (компетенціях) її членів, при цьому обґрунтовано важливість самоорганізації громад. Зважаючи на це, запропоновано виокремити поміж природних, людських, технологічних, інфраструктурних, інформаційних, фінансових, соціальних, матеріальних, культурних ресурсів територіальної громади організаційний ресурс як набір і взаємозв'язок інтелектуальних, креативних, інституційних і комунікаційних компонентів, синергія яких позитивно сприяє розвитку територіальних громад.

Доведено, що ресурс сам по собі не є власністю, а частка прав щодо використання ресурсу – ось що становить власність. Чим чіткіші права власності, тим тісніший зв'язок між добробутом члена територіальної громади та соціально-економічними наслідками його рішень. Як результат – тим сильніший для нього стимул враховувати вигоди або збиток, які приносять його рішення.

В основу дослідження організації життєдіяльності територіальної громади у транскордонному просторі закладено методологічний підхід Е. Остром щодо управління ресурсами територіальних громад. Учена доводить, що громади можуть ефективніше управляти громадськими ресурсами порівняно з державою чи приватними власниками. Проте й надалі тривають дискусії. Одні вчені доходять висновку, згідно з яким ресурси, що перебувають у спільній власності, вимагають державного контролю, якщо їхня експлуатація може бути економічно ефективною. Інші рекомендують вводити приватну власність у всіх випадках, коли є ресурс, що перебуває в спільному володінні. У роботі розвинуто методологічний підхід до управління ресурсами територіальної громади, виходячи з наявності ресурсів, які використовують суб'єкти територіальних громад по обидва боки кордону (спільні ресурси у транскордонному просторі) та інтересів територіальних громад в умовах активізації транскордонного співробітництва. Територіальні громади не лише самоорганізовані і базовані на засадах прав власності, а й їхні території є об'єктом державної регіональної політики України. Метою державної регіональної політики України є створення умов для розвитку регіонів, забезпечення їхньої соціальної та економічної єдності, підвищення рівня життя населення, додержання гарантованих державою соціальних стандартів для кожного громадянина незалежно від його місця проживання.

У другому розділі «**Методологічні засади дослідження розвитку територіальної громади у транскордонному просторі**» визначено сутність територіальної громади як суб'єкта транскордонного співробітництва, обґрунтовано методологію дослідження розвитку територіальних громад у

транскордонному просторі, а також сформовано концептуальні підходи до дослідження взаємодії суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва.

Враховуючи складну природу територіальної громади, для глибшого і повноцінного дослідження розвитку територіальних громад у транскордонному просторі використано міждисциплінарний підхід. Зміна середовища життєдіяльності суб'єктів територіальної громади породжує нові можливості, пов'язані з транскордонним співробітництвом, та загрози, які здатні одночасно негативно вплинути на соціально-економічний розвиток територіальних громад і позитивно – на добробут окремих жителів.

Транскордонне співробітництво є ключовим елементом політики ЄС щодо країн-сусідів, що передбачає, зокрема, фінансову підтримку сталого розвитку вздовж зовнішніх кордонів ЄС та зростання конвергенції рівнів життя й вирішення спільних питань розвитку. Водночас транскордонне співробітництво є ключовим елементом державної регіональної політики України, яка передбачає створення сприятливих умов для ефективної та взаємовигідної співпраці суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва України, підвищення соціально-економічного розвитку її регіонів та рівня життя населення. Суб'єкти територіальної громади є суб'єктами та учасниками транскордонного співробітництва, що зумовлює формування нової парадигми організації життєдіяльності територіальної громади у транскордонному просторі (рис. 2).

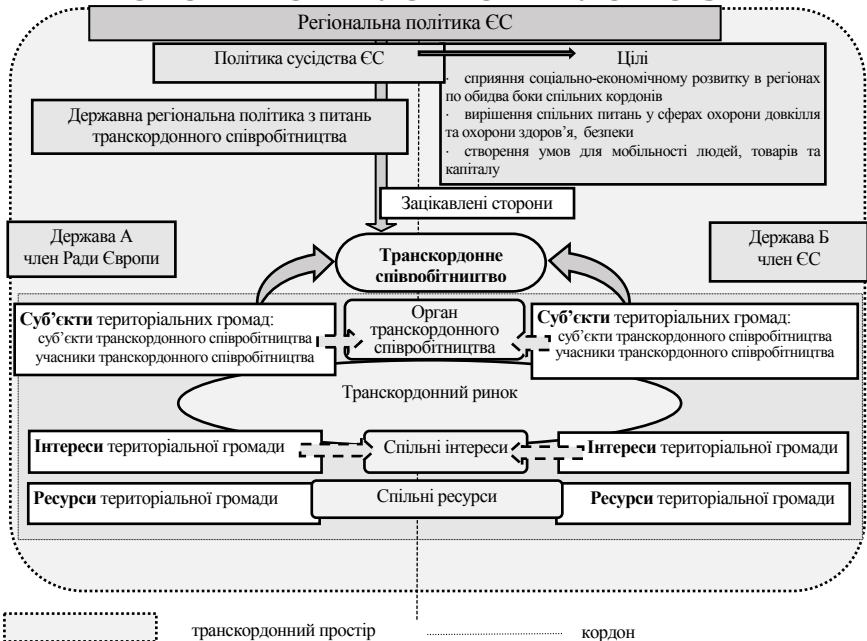

Рис. 2. Концепція життєдіяльності територіальних громад у транскордонному просторі Україна-ЄС.

Джерело: розроблено автором.

У роботі обґрунтовано перехід територіальної громади до якісно нового стану, в якому набутий вищий рівень організації життєдіяльності територіальної громади у транскордонному просторі, тобто виникнення самоорганізованого транскордонного простору, що формується суб'єктами територіальних громад в умовах активізації транскордонного співробітництва. Інституційний метод дослідження суттєво сприяє науковому аналізу різних суспільно-політичних і соціально-економічних явищ та процесів життєдіяльності у транскордонному просторі. Підкреслено, що один і той самий інститут може давати різні результати залежно від контексту взаємодії та суб'єкта територіальної громади.

Виявлено базові спільні ресурси у транскордонному просторі та визначено спільні інтереси суб'єктів територіальних громад щодо їхнього використання (рис. 3).

Рис. 3. Спільні ресурси у транскордонному просторі та спільні інтереси щодо їхнього використання.

Джерело: розроблено автором.

Наявність спільних ресурсів у транскордонному просторі викликає інтерес суб'єктів територіальних громад, а відтак взаємодію цих суб'єктів з метою отримання вигід. На відміну від конкуренції, що призводить до паралельного використання спільних ресурсів у транскордонному просторі для досягнення взаємовиключних цілей, співробітництво передбачає гармонізацію зусиль щодо реалізації спільних інтересів. Активізація транскордонного співробітництва у процесі реалізації інтересів суб'єктів територіальних громад у транскордонному просторі дає територіальним громадам змогу максимізувати вигоди та

мінімізувати трансакційні витрати на реалізацію інтересів територіальних громад, а також зменшити вплив деструктивних чинників виникнення ризиків розвитку територіальних громад.

Із метою виявлення характерних особливостей взаємодії суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва запропоновано класифікацію видів взаємодії суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва за ознаками: за суттю базового інституту (обмін, редистрибуція, реципрокація); за формалізованістю (формалізована, неформалізована взаємодія); за легалізованістю (легальна та нелегальна взаємодія); за локалізацією (у межах визначеної території, у межах транскордонного регіону); за рівнем управління (державний, регіональний, локальний); за кількістю суб'єктів (двостороння взаємодія, тристороння взаємодія, багатостороння взаємодія); за функціями конкретних інститутів (координаційна, коопераційна, дистрибуційна); за вектором взаємодії (горизонтальна, вертикальна); за формою взаємодії (єврорегіон, транскордонний ринок, транскордонний кластер, транскордонне партнерство, європейське об'єднання територіального співробітництва, об'єднання єврорегіонального співробітництва; тощо).

На основі проведеного аналізу з'ясовано, що суб'єкти територіальних громад, які знаходяться поблизу кордону, отримують вигоди здебільшого в процесі взаємодії з іншими суб'єктами через транскордонні ринки. Формування та функціонування транскордонного ринку забезпечується такими елементами: сторонами ринкових взаємовідносин – фізичні та юридичні особи, що проживають/зареєстровані по різні боки кордону на території локалізації ринку; предметами ринкових відносин – товарами, послугами, працею, нерухомістю тощо; технічною, інформаційною, організаційною, інституційною та фінансовою інфраструктурами. Використання просторового підходу до дослідження транскордонного ринку пов'язане з тим, що простір не має чітких меж на відміну від транскордонного регіону, який формується в межах територіально-адміністративних одиниць. Основною причиною територіальної нечіткості меж транскордонного ринку є змінність трансакційних витрат, що зумовлено такими чинниками: фінансові, інституційні: формальні (політичні, законодавчі), неформальні (ментальність (звички)), організаційні (маркетингові заходи, економія на масштабі), природно-кліматичні та екологічні зміни, технічні.

У третьому розділі «**Аналіз розвитку територіальних громад у транскордонному просторі**» здійснено дослідження умов життєдіяльності територіальних громад Карпатського регіону; проведено оцінку впливу транскордонних чинників на умови та рівень життя на прикордонних територіях; здійснено аналіз забезпечення розвитку територіальних громад Карпатського регіону в рамках Європейської політики сусідства; виявлено проблеми та суперечності реалізації спільних інтересів територіальних громад Карпатського регіону у транскордонному просторі.

Формування транскордонного простору відбувається в процесі послаблення бар'єрної функції кордону, зокрема, відкриття пунктів пропуску, впровадження взаємних спрощень при перетині кордону, а в подальшому функціонування транскордонних ринків. У роботі наголошено на відмінностях

умов життєдіяльності суб'єктів територіальних громад по обидва боки кордону Україна-ЄС. На основі проведеного аналізу рівня заробітних плат у розрізі районів Львівської області до і після відкриття міжнародного автомобільного пункту пропуску (МАПП) «Смільниця-Кросценко» у Старосамбірському районі (2003 р.) виявлено позитивну динаміку заробітної плати у транспортній сфері в Старосамбірському й Турківському, Самбірському та Мостиському районах. Так, у Старосамбірському районі з 2002 до 2008 року номінальна зарплата у транспортній сфері зросла у понад 10 разів за середнього рівня зростання близько 3–4 рази в інших районах Львівської області.

За результатами аналізу встановлено, що відтік людського капіталу є основною проблемою розвитку територіальних громад, що пов'язано з рівнем та перспективами зайнятості жителів у територіальній громаді. Відмінності у рівнях заробітної плати у транскордонному просторі, а також відкриття пунктів пропуску та запровадження взаємних спрощень при перетині кордону жителями прикордонних територій України (місцевий прикордонний рух, який діє згідно з міждержавними угодами України зі сусідніми державами – членами ЄС, безвізовий режим між Україною та ЄС) сприяють активізації дій жителів територіальних громад на транскордонних ринках. Підтвердженням цього є динаміка використання табельного фонду робочого часу: особливо стрімке скорочення спостерігали у Старосамбірському й Турківському районах, тобто поруч із нововідкритим пунктом пропуску «Смільниця-Кросценко». Розширення Шенгенської зони (входження Польщі наприкінці 2007 року у Шенгенську зону) спричинило збільшення використання табельного робочого часу в прикордонних районах Львівської області (Мостиський, Самбірський, Старосамбірський, Турківський, Яворівський райони) (рис. 4).

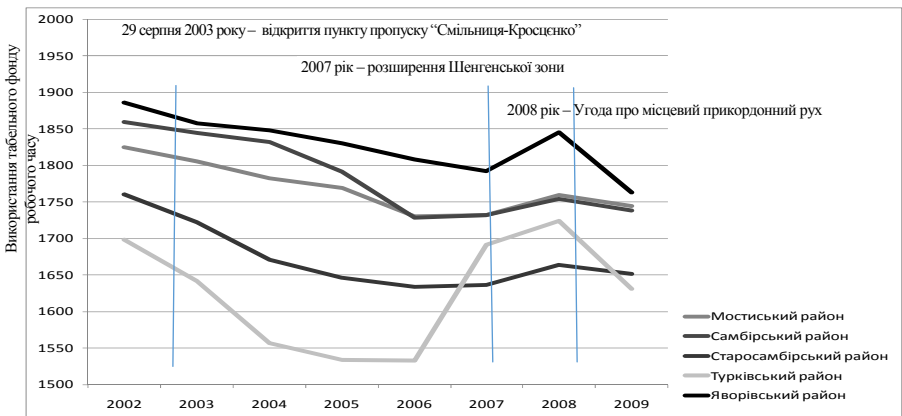

Рис. 4. Динаміка використання робочого часу працівниками у прикордонних районах Львівської області в умовах активізації транскордонного співробітництва.

Джерело: розроблено за участі автора.

Зважаючи на можливості отримання вищої освіти в Польщі, щороку кількість українських студентів у цій країні зростає. Прикордонні області України – Львівська, Чернівецька, Закарпатська – характеризуються високим рівнем народжуваності і порівняно високою часткою домогосподарств, які мають дітей до 18 років, що вказує на наявність носіїв інтелектуального капіталу громади. Саме наявність людського активу є передумовою актив-орієнтованого розвитку територіальних громад. Однак результати проведеного аналізу щодо основних проблем місцевого розвитку після об'єднання (на основі прийнятих рішень з питань місцевого значення органами місцевого самоврядування після об'єднання територіальних громад) свідчать, що питання зайнятості не є в переліку першочергових для територіальних громад і це тільки посилює загрозу відтоку людського капіталу.

Дослідження транскордонних ринків дало змогу встановити вплив їхнього функціонування на обсяги податкових надходжень до бюджетів територіальних громад прикордоння, що розташовані неподалік пунктів пропуску через державний кордон з ЄС, порівняно з іншими територіальними громадами Карпатського регіону (рис. 5). Аналіз засвідчив, що цінова різниця за окремими товарами (тютюнові вироби, алкогольні напої тощо) по обидва боки кордону та рівень трансакційних витрат впливають на розвиток торговельної та дорожньої інфраструктури, що підвищує рівень зайнятості жителів – членів територіальних громад, а також зумовлює високу залежність місцевих бюджетів від акцизного податку.

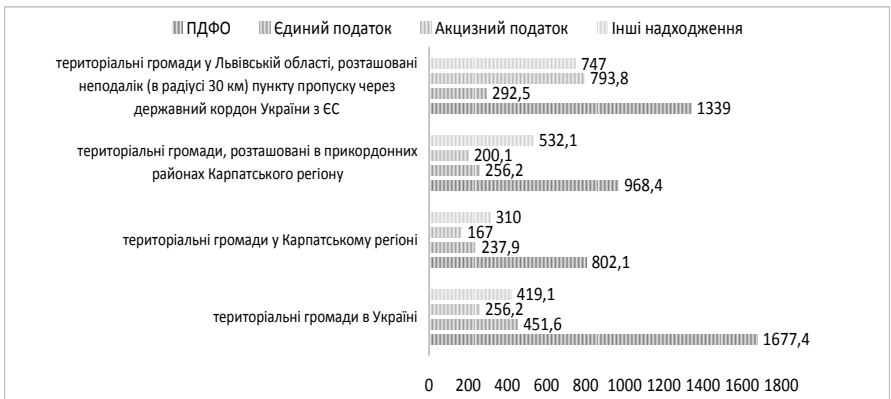

Рис. 5. Структура податкових надходжень до бюджетів територіальних громад на одного жителя станом на 1 січня 2018 р., грн.

Джерело: розраховано автором.

Інтенсифікації транскордонної мобільності українців у напрямі до ЄС сприяли угоди про малий прикордонний рух, укладені з Угорщиною у 2007 р., Польщею та Словаччиною – у 2008 р., Румунією – у 2014 році. Завдяки їм жителі прикордоння можуть без віз подорожувати до сусідніх країн – членів ЄС.

Як правило, проживаючи за декілька сотень метрів від кордону, жителі працевлаштовуються в сусідній країні, що зумовлено існуванням відмінностей у рівнях заробітних плат по обидва боки кордону та незначними обсягами трансакційних витрат, але не емігрують на тривалий час.

Дослідження впливу впровадження взаємних спрощень при перетині кордону (впровадження місцевого прикордонного руху) на добробут громад у Львівській області здійснено за два періоди:

- до впровадження місцевого прикордонного руху – 2003–2008 роки;
- після впровадження місцевого прикордонного руху – 2008–2011 роки.

Індикатором добробуту громади обрано показник забезпеченості житлом жителів – членів територіальної громади. Основним методом дослідження був регресійний аналіз. За основу обрано регресійну модель умовної β -конвергенції, яка була модифікована до такого загального вигляду:

$$\frac{y_{iT}}{y_{i0}} = \alpha + \beta \times y_{i0} + \sum_j \beta_j \times x_{ij} + \varepsilon_i, \quad (1)$$

де y_{i0} та y_{iT} – значення показника у початковий і кінцевий момент часу для i -го об'єкта спостереження;

x_{ij} – значення j -го фактора впливу для i -го об'єкта спостереження;

α та β – параметри рівняння регресії.

Результуюча змінна – відносний приріст житлової площі на особу за досліджуваний період. Факторні змінні: житлова площа на особу на початок досліджуваного періоду (показник використовується для визначення наявності чи відсутності конвергенції); житлова площа на 1 га забудованих земель (показник використовується для визначення впливу наявності вільних земель для забудови); наявне населення на 1 га забудованих земель (показник використовується для визначення впливу щільності населення); готелі/ресторани на тисячу населення – кількість готелів та ресторанів на 1 тис. осіб на початок досліджуваного періоду (показник використовується як індикатор стану туризму та рекреації як додаткового джерела доходів); готелі/ресторани на тисячу населення – абсолютний приріст кількості готелів та ресторанів на 1 тис. осіб (показник використовується як індикатор розвитку туризму та рекреації); кількість лікарень та шкіл (показники використовуються як індикатори розвитку соціальної інфраструктури); відстані до Львова та пунктів пропуску через кордон; статус адміністративної одиниці – дві фіктивні змінні «розташування у прикордонній зоні дії місцевого прикордонного руху» набували значення 1, якщо населений пункт знаходився у прикордонній зоні дії місцевого прикордонного руху, а в інших випадках змінні набували значення 0.

На основі проведеного аналізу виявлено конвергентний розвиток територіальних громад Львівської області. На загальнообласному рівні чинник близькості до пунктів пропуску не корелює з рівнем добробуту громади. Встановлено, що розташування територіальної громади поруч із кордоном недостатньо для того, щоб територія стала привабливою для проживання.

Водночас виявлено негативні тенденції невведення в експлуатацію нерухомості жителями територіальних громад з метою мінімізації витрат, оскільки за нерухомість, яка ще не введена в експлуатацію, податок на нерухоме майно не сплачується, а також неукладені договори з комунальними підприємствами про надання послуг. Також не виявлено взаємозв'язку між наявністю об'єктів соціальної інфраструктури територіальної громади та приростом житлової площі, що свідчить, що для потенційних жителів прикордонних громад первинним у виборі місця проживання є можливість працевлаштування. На це вказує існування позитивного зв'язку між житловим будівництвом і розвитком готелів та ресторанів, які є місцями працевлаштування для жителів. Це також вказує на взаємодію суб'єктів територіальних громад у транскордонному просторі. Результати дослідження транскордонних ринків вказують на активність жителів на транскордонних ринках товарів та послуг (неформальна взаємодія, прикордонна торгівля, трудовий договір).

Впровадження безвізового режиму між Україною та ЄС (2017 рік) дало змогу громадянам України перебувати на території країн ЄС до 90 днів протягом будь-якого 180-денного періоду. Це сприяло розширенню меж транскордонного простору, оскільки збільшився потік людей зі Східної України до Польщі. А також це сприяло інтеграції України в ЄС на рівні цінностей та поведінки людей, а не тільки на рівні інституцій та правил. Ситуація змінилася з березня 2020 року, коли було закрито будь-який пасажирський рух через державний кордон України. У квітні 2020 року середньодобовий трафік через кордон упав до 10–20 тис. операцій на день. Для порівняння, у 2019 році кількість перетинів склала понад 102 мільйони, або приблизно 275 тисяч на день. Водночас зросли трансакційні витрати взаємодії суб'єктів територіальних громад у транскордонному просторі.

Територіальні громади як суб'єкти транскордонного співробітництва реалізують інтереси через органи місцевого самоврядування, добровільні об'єднання (наприклад, асоціація органів місцевого самоврядування), за підтримки та сприяння центральних і місцевих органів влади. На основі проведеного аналізу транскордонного співробітництва виявлено таке (табл. 1):

- найбільше угод про транскордонне співробітництво укладено у Закарпатській області (9 угод), це зумовлено її межуванням на півдні з Румунією, на південному заході – з Угорщиною, на заході – зі Словаччиною, на північному заході – з Польщею;

- лише в Стратегії розвитку Волинської області на період до 2027 року виокремлено розвиток транскордонного співробітництва як стратегічну ціль розвитку регіону посеред 19 прикордонних регіонів України. Регіональні програми розроблено і затверджено місцевими державними адміністраціями Карпатського регіону, окрім Івано-Франківської області (станом на 2019 рік);

- розроблено Стратегію транскордонного співробітництва Люблінського воєводства (Польща), Львівської, Волинської (Україна) та Брестської (Білорусь) областей на 2014–2020 роки, де основним завданням є підвищення рівня життя жителів прикордоння через ефективне втілення положень документа;

Таблиця 1

Інституційне забезпечення транскордонного співробітництва в розрізі областей Карпатського регіону станом на 2019 рік

Інституційне забезпечення транскордонного співробітництва в розрізі областей	Область			
	Закарпатська	Івано-Франківська	Львівська	Чернівецька
Укладання угод про транскордонне співробітництво.	9	2	3	3
Розвиток транскордонного співробітництва як стратегічний пріоритет/операційна ціль розвитку	+	-	+	+
Розробка та реалізація регіональної програми з питань розвитку транскордонного співробітництва, +/-	+	-	+	+
Розробка та реалізація спільних стратегій розвитку транскордонного співробітництва	+	-	+	-
Створено Європейське об'єднання територіального співробітництва (ЄОТС)	+	-	-	-
Створено Об'єднання єврорегіонального співробітництва (ОЄС)	-	-	-	-
Реалізація Стратегії Європейського Союзу для Дунайського регіону	+	+	-	+
Реалізація Програм транскордонного співробітництва у рамках європейського інструменту сусідства ЄС +/-	+	+	+	+

Джерело: складено автором.

- на кордонах України та сусідніх із нею держав є 10 єврорегіонів, більшість яких функціонує як структурні підрозділи обласних державних адміністрацій. Порівняно з єврорегіонами за участю прикордонних регіонів України єврорегіони ЄС переважно сформовані та функціонують на рівні територіальних громад;

- транскордонне співробітництво на зовнішніх кордонах ЄС є ключовим пріоритетом для Європейської політики сусідства, спрямованої на: підтримку підприємництва (створення нових робочих місць, створення нових підприємств); розвиток туризму (поліпшення культурних та історичних об'єктів, створення центрів туристичної інформації, створення туристичних маршрутів); міжлюдські відносини (фестивали та спортивні заходи, спільні дослідження); модернізацію інфраструктури (модернізація будівель, громадські споруди,

очисні споруди, каналізація); охорону здоров'я (медичне обладнання, медичне обстеження, лікування); тощо;

- упродовж останніх років підвищено рівень доступності до державного кордону та поліпшено процедури перетину кордону з ЄС, та все ж не дотримано європейських стандартів щодо забезпечення віддалі між пунктами пропуску в межах 20 км;
- ініційовано Макрорегіональну стратегію ЄС для Карпатського регіону.

Результати проведеного експертного опитування (2014 рік) представників органу місцевого самоврядування (обласна рада) та місцевого органу виконавчої влади (обласна державна адміністрація) у Волинській, Івано-Франківській, Львівській та Чернівецькій областях, які компетентні з питань транскордонного співробітництва, демонструють, що транскордонне співробітництво активно розвивається й стимулює розвиток регіону. Водночас простежується акцентування уваги органами влади та місцевого самоврядування з позиції суб'єктів транскордонного співробітництва здебільшого на законодавчо визначених формах останнього, що підтверджує і відзначення ними високого рівня активності громадських організацій, територіальних громад та органів влади. У роботі впорядковано стримувальні чинники розвитку транскордонного співробітництва за ступенем впливу на основі вивченої думки його суб'єктів (рис. 6).

Рис. 6. Стримувальні чинники розвитку транскордонного співробітництва за ступенем впливу: експертна оцінка (від найбільшого до найменшого впливу).

Джерело: розроблено автором на основі проведеного експертного опитування.

На основі проведеного аналізу розвитку територіальних громад у транскордонному просторі виявлено: незадовільні умови життєдіяльності територіальних громад порівняно зі стандартами ЄС; проблем-орієнтований розвиток територіальних громад України; низьку ефективність використання суб'єктами територіальних громад інструментів у сфері транскордонного співробітництва; слаборозвинене місцеве громадянське суспільство; неузгодженість інтересів територіальних громад; малоефективну взаємодію органів державної влади, органів місцевого самоврядування з громадськістю тощо.

У четвертому розділі «**Інструментарій забезпечення розвитку територіальних громад у транскордонному просторі**» обґрунтовано інструменти забезпечення розвитку територіальних громад у рамках Європейської політики сусідства; розкрито нові форми взаємодії суб'єктів територіальних громад у транскордонному просторі; визначено інституційні особливості впровадження форм транскордонного співробітництва в Україні; представлено інструменти участі громади в процесах прийняття рішень з питань транскордонного співробітництва.

Запозичення, відтворення чи формування спільних методів, способів, інструментів розвитку територіальних громад у транскордонному просторі визначають ступінь їхньої конвергенції. Територіальні громади з нижчим рівнем розвитку намагаються запозичити кращі практики розвитку в інших територіальних громадах, проте такі інститути часто «не приживаються». Інститути, що ефективні в одному середовищі, можуть виявитися некорисними чи деструктивними в іншому. Виходячи з наявності спільних ресурсів у транскордонному просторі, доцільно формувати спільні методи, способи, інструменти їхнього використання/збереження/розвитку, що дасть додатковий результат, отриманий від тісної злагодженої взаємодії суб'єктів територіальних громад (синергетичний ефект). Необхідно наголосити, що такий ефект може бути як позитивним, так і негативним.

У процесі розроблення та реалізації спільних ініціатив, заходів, проєктів, програм і стратегій суб'єкти транскордонного співробітництва можуть створювати орган транскордонного співробітництва. Найпростішою формою транскордонного співробітництва є прямі, безпосередні контакти суб'єктів та учасників. Суб'єкти транскордонного співробітництва за довгострокових планів і певних спільних завдань можуть укладати угоди про транскордонне співробітництво, а також передбачати угодою про транскордонне співробітництво добровільне об'єднання суб'єктів та/або учасників транскордонного співробітництва України й сусідніх держав – транскордонне об'єднання.

Орган транскордонного співробітництва виконує завдання, покладені на нього територіальними громадами, їхніми представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади, відповідно до його повноважень та у порядку, передбаченому законодавством України (рис. 7). Обґрунтовані у роботі пропозиції щодо організації транскордонного співробітництва знайшли відображення у Законі України «Про транскордонне співробітництво».

Правова підстава	<ul style="list-style-type: none"> • угода про транскордонне співробітництво • угода про утворення об'єднання єврорегіонального співробітництва
Засновники	<ul style="list-style-type: none"> • територіальні громади, їхні представницькі органи та їх об'єднання • місцеві органи виконавчої влади
Статус	<ul style="list-style-type: none"> • юридична особа
Організаційно-правова форма	<ul style="list-style-type: none"> • невідприємницьке товариство
Вид діяльності	<ul style="list-style-type: none"> • розроблення та реалізація спільних ініціатив, заходів, проєктів, програм і стратегій
Завдання	<ul style="list-style-type: none"> • визначаються угодою про заснування й статутом такого об'єднання
Джерела фінансування	<ul style="list-style-type: none"> • разові або періодичні внески, відрахування засновників і членів об'єднання • кошти та інше майно, що надходять відповідно до програм міжнародної технічної, благодійної допомоги • кошти від ведення об'єднанням єврорегіонального співробітництва основної діяльності • пасивні доходи • інші доходи, що не суперечать законодавству

Рис. 7. Об'єднання єврорегіонального співробітництва: законодавчо-нормативна основа.

Джерело: розроблено за участі автора.

Суб'єкти та учасники транскордонного співробітництва з боку України можуть обирати інші форми транскордонного співробітництва, не заборонені законодавством. Автор запропонувала для ідентифікації форм взаємодії суб'єктів територіальних громад у транскордонному просторі посеред інших форм взаємодії добровільне об'єднання суб'єктів та/або учасників транскордонного співробітництва України й сусідніх держав, передбачене угодою про транскордонне співробітництво означити як транскордонне об'єднання.

На сучасному етапі можна формувати різні моделі взаємодії, реалізація яких передбачає дотримання певних її форм. Кожна форма взаємодії вимагає понесення певних транзакційних витрат, тому серед взаємозамінних вибирають найефективнішу, тобто ту, яка вимагає менше транзакційних витрат, але забезпечить більше вигід. Форми транскордонного співробітництва запропоновано класифікувати за предметно-процесуальною ознакою на процесуальні (проєкти, програми тощо) та організаційні (органи транскордонного співробітництва, транскордонні об'єднання тощо), за рівнем правового регулювання (публічне та приватне право), за виконуваними функціями (координаційна, виробнича, забезпечувальна тощо).

У роботі розкрито форми взаємодії суб'єктів територіальної громади у транскордонному просторі в контексті розвитку територіальної громади та враховано, що:

- у процесі організації життєдіяльності громад використовується ціла низка форм взаємодії суб'єктів територіальних громад у транскордонному

просторі, перелік яких залежить від обраної моделі взаємодії. Формування й розвиток ефективних взаємодій у транскордонному просторі залежать від інституційних середовищ, які сьогодні відрізняються на різних ділянках кордону. До бар'єрів взаємодії, окрім загальнорозповсюджених перешкод, віднесено: митні та інші платежі, обмеження, що застосовуються при переміщенні товарів через кордон; відмінні нормативно-правові, податкові та митні системи, різні можливості використання суб'єктами у своїй діяльності пільг та привілеїв, передбачених регіональним і національним законодавством сусідніх країн; різний ступінь розвитку об'єктів інфраструктури тощо;

- суб'єкти взаємодії дотримуються певних правил, зумовлених формою останньої, лише за власною згодою. Тобто вибір форми взаємодії переважно відбувається за обоюсторонньою згодою усіх суб'єктів, що, проте, не відкидає примусу однією зі сторін з метою добитися згоди іншої сторони;

- взаємодія у транскордонному просторі проявляється через: відносини між суб'єктами транскордонного ринку; відносини останніх із відповідними органами місцевого самоврядування та влади; міжрегіональні та міждержавні відносини, які формують те чи інше інституційне середовище. Трансформація інституційного середовища суміжних країн може як сприяти, так і перешкоджати процесам взаємодії суб'єктів територіальних громад у транскордонному просторі;

- економічні умови, в тому числі інституційне середовище, впливатимуть на рівень трансакційних витрат, чим спонукатимуть до вибору найефективніших, з точки зору учасників, форм взаємодії у транскордонному просторі, що у свою чергу змінюватиме інституційне середовище;

- вибір моделі взаємодії у транскордонному просторі в контексті розвитку територіальної громади здійснюється на основі порівняння сумарних трансакційних витрат за різних комбінацій використовуваних форм взаємодії;

- вибір форми взаємодії у транскордонному просторі є обмежено раціональним через складність передбачення майбутнього, неналежний рівень поінформованості й трактування існуючої інформації, що в сукупності може призводити до помилкових рішень.

У п'ятому розділі **«Формування організаційно-економічного забезпечення розвитку територіальних громад у транскордонному просторі в умовах євроінтеграції»** розроблено концептуальні засади формування організаційно-економічного забезпечення розвитку територіальних громад у транскордонному просторі; визначено напрями посилення інституційної спроможності територіальних громад як суб'єктів транскордонного співробітництва в контексті державної регіональної політики; обґрунтовано напрями впровадження механізму розбудови місцевого громадянського суспільства.

Формування та реалізація спільних методів, способів, інструментів розвитку територіальних громад у транскордонному просторі щодо ефективного використання спільних ресурсів через активізацію транскордонного співробітництва сприяють поступовому зменшенню розривів та зближенню

параметрів суміжних територіальних громад. Саме ступінь використання суб'єктами спільних ресурсів у транскордонному просторі вказує на рівень інтегрованості територіальних громад у ньому.

Доведено доцільність застосування актив-орієнтованого підходу до розвитку територіальних громад у транскордонному просторі – концентрацію на ресурсах і можливостях транскордонного співробітництва й стимулювання використання цих можливостей для розвитку останніх, який є альтернативою традиційному, фактично безперспективному шляху розвитку територіальних громад через концентрацію на проблемах.

Обґрунтовано, що основним критерієм розвитку в умовах активізації транскордонного співробітництва є рівень конвергенції соціально-економічного розвитку територіальних громад у транскордонному просторі Україна-ЄС. Основний інтерес територіальної громади – покращання якості життя жителів. Водночас важливо акцентувати увагу на співробітництві територіальних громад у транскордонному просторі. З огляду на це виокремлено такі напрями формування організаційно-економічного забезпечення розвитку територіальної громади у транскордонному просторі (рис. 8):

1) організація життєдіяльності територіальної громади у транскордонному просторі;

2) удосконалення інституційного середовища конкуперативу суб'єктів територіальних громад у транскордонному просторі;

3) модернізація системи державної/регіональної підтримки транскордонного співробітництва.

Організація життєдіяльності територіальної громади у транскордонному просторі передбачає такий алгоритм:

1) виявлення спільних ресурсів у транскордонному просторі та специфікація права власності;

2) утворення нових або реорганізація (удосконалення) існуючих інституцій, що реалізують інтереси територіальної громади або спільні інтереси територіальних громад у сфері транскордонного співробітництва (орган транскордонного співробітництва, інституції громадянського суспільства, асоціації органів місцевого самоврядування тощо). А також кадрова підготовка з метою організаційного забезпечення діяльності цих інституцій та активізації транскордонного співробітництва;

3) створення механізмів координації забезпечення життєдіяльності територіальної громади за рахунок алгоритму прийняття рішень, створення комунікаційних каналів, системи обліку, звітності, зворотного зв'язку;

4) конструювання механізмів використання спільних ресурсів у транскордонному просторі. Використання конструктивного підходу, що дасть змогу створити такий механізм взаємодії, за якого егоїстичні дії кожного зі суб'єктів у сумі приведуть до рішення, оптимального з погляду загальної цільової функції. Слід наголосити, що однієї моделі колективних дій не існує.

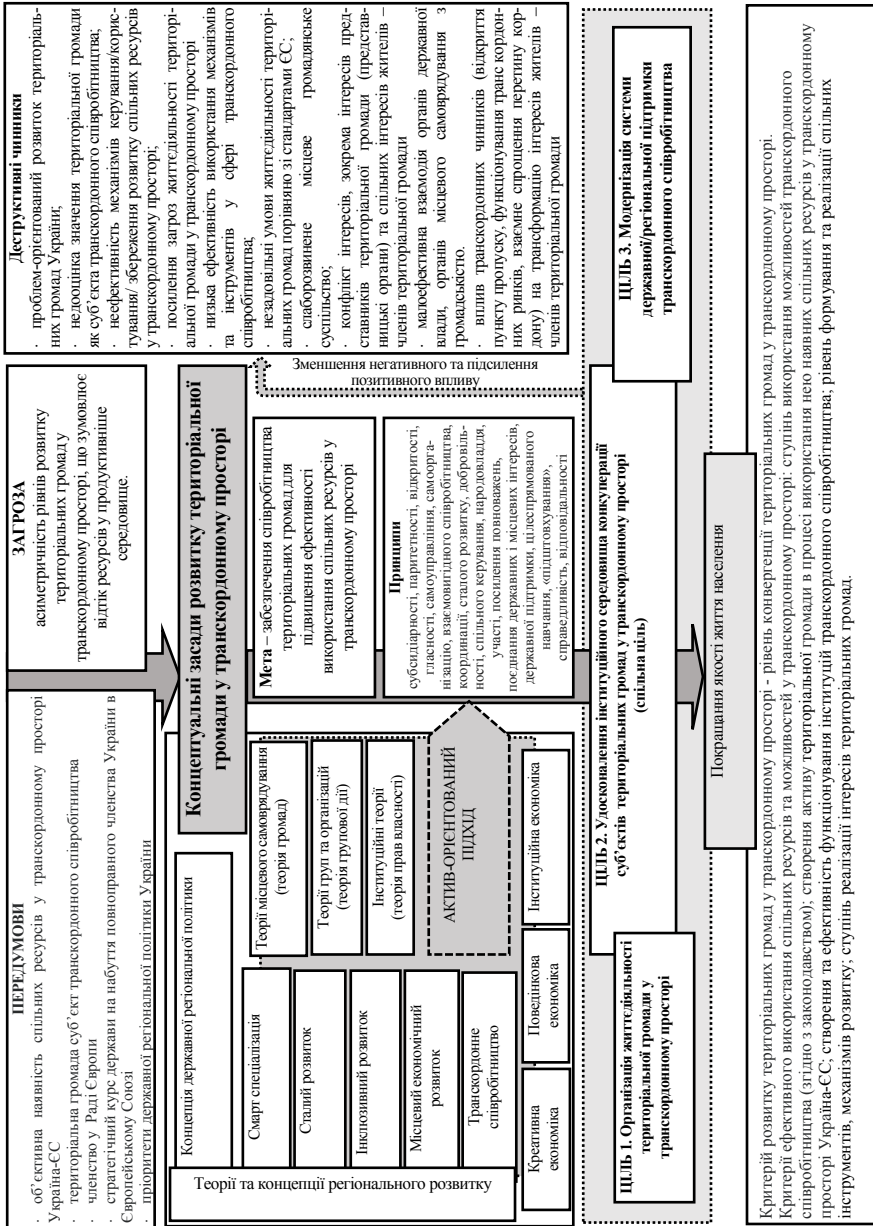

Рис. 8. Концептуальні засади розвитку територіальних громад у транскордонному просторі.

Джерело: розроблено автором.

У контексті державної регіональної політики України в процесі реалізації галузево-територіальної спрямованої політики розвитку на основі стимулювання використання власного потенціалу прикордонних територій в умовах активізації транскордонного співробітництва важливо сприяти:

- підвищенню інституційної спроможності суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва в контексті державної підтримки його розвитку *через*:
 - забезпечення правової, фінансової, інформаційної, консультаційної підтримки здійснення транскордонного співробітництва, зокрема, щодо розроблення та реалізації спільних ініціатив, заходів, проєктів, програм та стратегій в окремих сферах; створення та розвиток об'єднань євро-регіонального співробітництва, європейських об'єднань територіального співробітництва тощо;
 - створення належних правових і економічних умов, необхідних для розвитку транскордонних кластерів, транскордонних парків, транскордонних партнерств тощо;
 - забезпечення реалізації політики транскордонного співробітництва з урахуванням смарт-спеціалізації регіонів (розроблення та реалізація спільних ініціатив, заходів, проєктів, програм і стратегій);
 - розвиток недержавних інституцій, громадських організацій, що здійснюють свою діяльність у сфері транскордонного співробітництва;
 - надання підтримки у підготовці та підвищенні кваліфікації управлінських кадрів з питань транскордонного співробітництва;
 - формування системи моніторингу транскордонного співробітництва;
- створенню умов для розвитку прикордонних регіонів і територіальних громад у транскордонному просторі *через*:
 - забезпечення розбудови дорожньої та прикордонної інфраструктури;
 - сприяння покращанню мобільності, перетину та функціонування кордону.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі запропоновано новий підхід до вирішення важливої науково-прикладної проблеми – розроблення теоретико-методологічних засад, науково-методичного забезпечення і практичних рекомендацій щодо розвитку територіальних громад у транскордонному просторі. Висновки концептуального, теоретико-методологічного та науково-прикладного характеру зводяться до такого.

1. Дослідження розвитку територіальних громад у транскордонному просторі ґрунтується на виявленні змін у територіальних громадах, які не завдають збитків і приносять користь спільноті жителів у результаті безпосереднього чи через представницькі органи запозичення, відтворення, формування спільних методів, способів, інструментів, механізмів управління, використання, збереження/відновлення, створення та розвитку спільних

ресурсів (природні, людські, інфраструктурні, технологічні та інформаційні, фінансові, соціальні, культурні тощо) у транскордонному просторі. Визначальною є мобілізація широкого спектра ресурсів через ефективні політичні та інституційні механізми управління (ендогенний розвиток): поступовий розвиток територіальних громад з огляду на зусилля на державному рівні, враховуючи наявний потенціал територіальних громад та їхню автономність у прийнятті рішень (інкрементальний розвиток); горизонтально інтегроване та просторово координоване управління (просторово інтегрований розвиток); розвиток, що значною мірою залежить від взаємодії суб'єктів економічних відносин (громадські організації, бізнес та ін.) (багатоканальний розвиток); розвиток, зосереджений на встановленні балансу між задоволенням потреб жителів і захистом інтересів майбутніх поколінь (сталий розвиток); розбудова місцевого громадянського суспільства та залучення усіх жителів у процеси організації життєдіяльності громади (інклюзивний розвиток).

2. Систематизація та узагальнення теоретико-методологічних підходів до дослідження територіальної громади як соціуму, суб'єкта власності, суб'єкта місцевого самоврядування, підсистеми держави і національної економіки, адміністративно-територіальної одиниці дають підстави розглядати її як спільноту жителів, які володіють високою здатністю до самоорганізації і самоуправління. Доведено необхідність врахування та узгодженості тріади інтересів територіальної громади (державний інтерес, інтерес громади, індивідуальний інтерес суб'єктів територіальної громади), зважаючи на ірраціональний початок прийняття рішень, що призводить до результатів відповідно до концепцій «трагедія спільного», «дилема в'язня» і «логіка колективної дії».

3. Територіальна громада як спільнота жителів зацікавлена в тому, щоб виявити та мобілізувати існуючі ресурси та можливості. Проте простежується проблем-орієнтований підхід до розвитку територіальних громад у Карпатському регіоні, який часто призводить до відтоку людського капіталу. Натомість актив-орієнтований підхід передбачає продуктивну взаємодію суб'єктів територіальних громад та розбудову останніх через ефективне використання наявних спільних ресурсів у транскордонному просторі, що з врахуванням можливостей транскордонного співробітництва в майбутньому може принести їм економічні або інші вигоди.

4. Постійним є конвергентний розвиток громад Карпатського регіону, тобто громади з нижчим рівнем добробуту розвиваються швидше, що забезпечує зменшення диспропорції розвитку. Доведено, що формальні доходи перестали бути значущими для добробуту жителів територіальних громад, проте у прикордонній зоні дії місцевого прикордонного руху зберігається зв'язок між житловим будівництвом і розвитком готелів та ресторанів. Розташування територіальної громади поруч із кордоном все ж таки не впливає на рівень будівництва, наявні можливості транскордонного співробітництва та спільні ресурси у транскордонному просторі є недостатніми для того, щоб територія

стала привабливою для проживання. Важливою є ефективність реалізації потенціалу транскордонного співробітництва територіальними громадами, яка напряму залежить від рівня інституційної спроможності суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва, а також рівня вмінь, знань і навичок суб'єктів територіальних громад.

5. Доведено, що, на відміну від конкуренції територіальних громад у транскордонному просторі, що призводить до паралельного використання ресурсів для досягнення взаємовиключних цілей, конкурація (співробітництво між конкурентами) передбачає гармонізацію їхніх зусиль та зменшення трансакційних витрат. Прерогативами від транскордонного співробітництва для прикордонних територіальних громад є синергія, поінформованість, обмін ресурсами та досвідом, подолання перешкод, ефективне представництво спільних інтересів, уникання дублювання, доступ до можливостей та спільних ресурсів, джерел фінансування.

6. Транскордонне співробітництво характеризується значною функціональною взаємозалежністю, територіальні громади можуть мати спільні інтереси як у межах України, так і у транскордонному просторі. Водночас асиметрії у транскордонному просторі можуть існувати за різними напрямками: соціально-економічний розвиток; демографія, кількість населення й динаміка населення; доступ до ресурсів; місцева влада та автономія; подібності та відмінності в політичній культурі та правових традиціях; ступінь культурної та мовної близькості у транскордонному просторі тощо. Проте наявність спільних ресурсів у транскордонному просторі (природних, фінансових, інфраструктурних, культурних, інформаційних та ін.) може вплинути на вирівнювання інтересів – стимулів до безпосереднього співробітництва та/або здатність суб'єктів територіальних громад ініціювати транскордонні об'єднання з метою ефективного управління спільними ресурсами у транскордонному просторі.

7. Територіальна громада з нижчим рівнем розвитку у транскордонному просторі намагається запозичити кращі практики місцевого розвитку у територіальних громадах із вищими темпами. Так, відбувається транскордонна конвергенція територіальних громад через запозичення, відтворення чи формування спільних методів, способів, інструментів розвитку територіальних громад, що сприяє зменшенню соціально-економічних нерівностей у транскордонному просторі та відмінностей інституційних середовищ.

8. У процесі формування територіальними громадами спільних методів, способів, інструментів управління спільними ресурсами у транскордонному просторі спостерігається нестійкість транскордонної взаємодії в умовах інституційних перетворень, що підтверджує важливість зберігання існуючих інститутів за адаптації до інституційного середовища країни-сусіда. Розвиток співробітництва суб'єктів територіальних громад у транскордонному просторі залежить від інституційної спроможності суб'єктів транскордонного співробітництва (територіальна громада, органи місцевого самоврядування та

місцеві органи виконавчої влади) та державної регіональної політики. Інституційні перетворення в Україні спричинені процесами децентралізації влади, коли новостворена територіальна громада стає правонаступником усього майна, прав та обов'язків у процесі об'єднання територіальних громад, що зумовлює необхідність організації життєдіяльності територіальної громади в умовах активізації транскордонного співробітництва та європейської інтеграції.

9. З погляду спроможності прикордонної територіальної громади як суб'єкта транскордонного співробітництва важливе значення відводиться як інституційній, так і фінансовій спроможності. Слід відзначити високу залежність місцевих бюджетів прикордонних територіальних громад від акцизного податку, що зумовлено функціонуванням транскордонних ринків. Водночас спостерігаємо невисоку фінансову спроможність територіальних громад щодо співфінансування проєктів транскордонного співробітництва, що підтверджує важливість державної/регіональної підтримки транскордонного співробітництва через співфінансування розробки та реалізації спільних ініціатив, заходів, проєктів, програм і стратегій в окремих сферах, а також формування суб'єктами транскордонного співробітництва спільних інституцій для підвищення ефективності використання спільних ресурсів та реалізації спільних інтересів.

10. Асиметричність інформації в українсько-польському транскордонному просторі зумовлює конкурентні переваги суб'єктів транскордонного співробітництва польської сторони. Регіональні органи влади та місцевого самоврядування Карпатського регіону переоцінюють малу ймовірність і недооцінюють велику ймовірність процесів та явищ у транскордонному просторі, оскільки володіють неповною інформацією або не мають жодної щодо рівня й ступеня взаємодії учасників транскордонного співробітництва, зокрема через транскордонні ринки. Впровадження системи моніторингу соціально-економічних нерівностей у транскордонному просторі дасть змогу виявити загрози та перспективи розвитку територіальних громад у транскордонному просторі для своєчасного прийняття рішень.

11. Основними деструктивними чинниками розвитку територіальної громади у транскордонному просторі є: недооцінка значення останньої як суб'єкта транскордонного співробітництва; посилення загроз життєдіяльності територіальної громади у транскордонному просторі; низька ефективність використання механізмів та інструментів у сфері транскордонного співробітництва; незадовільні умови життєдіяльності територіальних громад порівняно зі стандартами ЄС; слаборозвинене місцеве громадянське суспільство; конфлікт інтересів, зокрема, інтересів представників територіальної громади (представницькі органи) та спільних інтересів жителів – членів територіальної громади; малоефективна взаємодія органів державної влади, органів місцевого самоврядування з громадськістю; вплив транскордонних чинників (відкриття пункту пропуску, функціонування транскордонних ринків, взаємне спрощення перетину кордону) на трансформацію інтересів жителів –

членів територіальної громади, які водночас мають як позитивне, так і негативне значення для розвитку останньої. Своєчасне формування та використання механізмів стимулювання позитивного впливу чи нівелювання їхньої негативної дії є важливим і необхідним моментом для прийняття обґрунтованих рішень у контексті розвитку територіальних громад України.

12. В українсько-польському транскордонному регіоні соціально-економічна конвергенція відбувається під впливом еволюції інституційно-правового середовища ЄС, одночасно спираючись на інституційні механізми європейської інтеграції України. З огляду на це на сучасному етапі розвитку сусідніх прикордонних територій України та Польщі першочергового значення набуває подолання інституційних диспропорцій, пов'язаних зі специфікою адміністративно-територіального устрою обох держав, режимом перетину кордону, особливостями розбудови прикордонної та іншої інфраструктури, реалізації транскордонних інвестиційних та інших проєктів.

13. Відзначено недооцінку органами місцевого самоврядування та органами влади ролі та місця місцевого громадянського суспільства у вирішенні питань місцевого значення, на що вказує рівень розвитку інститутів громадянського суспільства на рівні територіальних громад та відсутність або недосконалість механізмів застосування інструментів громадської участі. Доведено, що розбудова місцевого громадянського суспільства підсилить спроможність територіальних громад щодо забезпечення належного рівня надання послуг за рахунок залучення кадрових ресурсів, додаткових джерел фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Тимечко І. Територіальна громада у транскордонному просторі: чинники, закономірності, пріоритети розвитку: монографія. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України», 2019. 444 с.
2. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія / наук. ред.: В. С. Кравців, І. З. Сторонянська. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2020. 531 с. *Особистий внесок здобувача: 8.3. Управління власністю територіальних громад: інституційні ризики. С. 332–342.*
3. Стале ендегенне зростання регіонів України в умовах децентралізації: монографія / ред. І. З. Сторонянська. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», 2019. 501 с. *Особистий внесок здобувача: 6.5. Удосконалення інституційного середовища транскордонного співробітництва в контексті державної регіональної політики України. С. 451–462.*

4. Contemporary socio-economic issues of Polish-Ukrainian cross-border cooperation. Warsaw, 2017. 164 p. *Особистий внесок здобувача: 23. Peculiarities of cooperation in Ukrainian-Polish cross-border space*. P. 154–156.

5. Problemy współczesnej Europy – ujęcie interdyscyplinarne / Państwowa wyższa szkoła techniczno-ekonomiczna im. ks. Bronisława Markiewicza. Jarosław, 2014. 417 s. *Особистий внесок здобувача: Specific features of organization of new cross-border cooperation forms*. P. 31–39. *Розкрито особливості розвитку транскордонного ринку як форми взаємодії учасників транскордонного співробітництва*.

6. Poland-Ukraine: border regions development and cross-border cooperation / ed. by V. Kravtsiv, W. Wierzbieniec. Jarosław, 2013. 177 p. *Особистий внесок здобувача: The role of functioning the cross-border market of goods in the life of border communities*. P. 83–95.

7. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку: монографія у 8 т. Інститут регіональних досліджень НАН України; наук. ред. В. С. Кравців. Том 8. Транскордонне співробітництво / відп. ред. Н. А. Мікула. Львів, 2013. 372 с. *Особистий внесок здобувача: розкрито специфіку прикордонної торгівлі у транскордонних регіонах Карпат*.

8. Determinants and sources of development of enterprises in the region / ed. by R. Fedan, K. Szara. Rzeszow, 2013. 270 p. *Особистий внесок здобувача: обґрунтовано особливості розвитку транскордонних ринків товарів*. С. 101–107.

9. Конвергенція регіонів у транскордонному просторі: монографія / відп. ред. д.е.н. Н.А. Мікула. Львів: Інститут регіональних досліджень Національної академії наук України, Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, 2012. 368 с. *Особистий внесок здобувача – характеристика прикордонних регіонів у транскордонному просторі України*.

Статті у наукових фахових виданнях України

10. Тимечко І. Р. Роль прикордонних регіонів в контексті політики згуртованості ЄС. *Ефективна економіка*. 2020. №6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7983>. (*Index Copernicus*)

11. Тимечко І. Р. Концептуальні підходи до розвитку територіальних громад. *Проблеми економіки*. 2019. №1. С. 83–88. (*Ulrichsweb Global Serials Directory, Research Papers in Economics, Index Copernicus*)

12. Тимечко І. Р. Громадська участь в процесі прийняття рішень на рівні територіальних громад: інструменти участі. *Ефективна економіка*. 2019. №2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6903>. (*Index Copernicus*)

13. Тимечко І. Територіальна громада як суб'єкт транскордонного співробітництва. *Ефективна економіка*. 2018. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6238>. (*Index Copernicus*)

14. Тимечко І. Вплив функціонування транскордонного ринку на життєдіяльність територіальних громад. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: економіка і управління. 2018. № 2. С. 65–70. (*Index Copernicus, Google Scholar*)

15. Тимечко І. Р. Особливості життєдіяльності територіальних громад у транскордонному просторі Україна-ЄС. *Проблеми економіки*. 2018. №2. С. 164–170. (*Ulrichsweb Global Serials Directory, Research Papers in Economics, Index Copernicus*)

16. Тимечко І.Р. Розвиток транскордонного співробітництва в розрізі західних регіонів України. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2018. Вип. 2 (14). С. 114–118.

17. Тимечко І. Узагальнення підходів щодо сутності територіальної громади України. *Науковий вісник Мукачівського державного університету*. Серія «Економіка». 2017. Вип. 1(7). С. 163–169. (*Index Copernicus, Google Scholar*)

18. Тимечко І. Фінансові інструменти співробітництва територіальних громад в транскордонному просторі України з ЄС. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2017. Вип. 13. С. 208–215. (*Ulrich's Periodicals Directory, Google Scholar, Index Copernicus, ResearchBib, DOAJ*)

19. Тимечко І. Особливості розвитку прикордонних територіальних громад. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2017. Вип. 3 (125). С. 182–187. (*Index Copernicus*)

20. Тимечко І. Класифікація механізмів взаємодії суб'єктів економічних відносин у транскордонному просторі. *Регіональна економіка*. 2016. № 1. С. 144–149. (*Index Copernicus*)

21. Тимечко І. Організаційно-правове забезпечення співробітництва територіальних громад України в транскордонному просторі. *Регіональна економіка*. 2016. № 4. С. 125–129. (*Index Copernicus*)

22. Тимечко І. Розвиток прикордонної торгівлі в контексті Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. Вип. 4 (114). С.107–110. (*Index Copernicus*)

23. Тимечко І. Особливості транскордонного співробітництва в українсько-російському транскордонному регіоні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2015. Вип. 6 (116). С. 46–50. (*Index Copernicus*)

24. Тимечко І. Концептуальні підходи дослідження поведінки суб'єктів транскордонної взаємодії. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. Вип. 2 (106). С. 125–132. (*Index Copernicus*)

25. Тимечко І., Матвеев Є. Форми взаємодії суб'єктів економічних відносин в транскордонному просторі. *Регіональна економіка*. 2014. №3. С. 250–260. (*Index Copernicus*) *Особистий внесок здобувача: розкрито нові форми взаємодії суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва.*

26. Тимечко І. Реалії взаємодії суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. Львів, 2014. Вип. 6 (110). С. 127–138. (*Index Copernicus*)

27. Тимечко І. Особливості розвитку транскордонного співробітництва в розрізі прикордонних регіонів України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2014. Вип. 4 (108). С. 117–125 (*Index Copernicus*)

28. Тимечко І. Концептуальні підходи у дослідженні взаємодії членів територіальних громад на транскордонних ринках. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2014. Вип. 122. С. 148–156. (*Index Copernicus*)

29. Тимечко І., Матвеев Є. Чинники розвитку сільських громад: статистичний аналіз на прикладі Львівської області. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. Вип. 6. С. 112–126. (*Index Copernicus*) *Особистий внесок здобувача: обґрунтовано особливості розвитку громад в умовах дії місцевого прикордонного руху.*

30. Тимечко І., Матвеев Є. Вплив просторового розташування на добробут прикордонних громад. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. Вип.2 (104). С. 256–267. (*Index Copernicus*) *Особистий внесок здобувача: проведено аналіз впливу транскордонних чинників на добробут прикордонних громад.*

31. Тимечко І., Гоблик В. Специфіка прикордонної торгівлі в транскордонному просторі України з ЄС. *Регіональна економіка*. Львів, 2013. №1. С. 195–200. (*Index Copernicus*) *Особистий внесок здобувача: обґрунтовано сутність прикордонної торгівлі.*

32. Тимечко І., Матвеев Є. Особливості зайнятості мешканців прикордоння на транскордонному ринку товарів. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. Вип.3 (101). С. 361–368. (*Index Copernicus*) *Особистий внесок здобувача: досліджено особливості поведінки жителів на транскордонних ринках.*

33. Тимечко І., Матвеев Є. Транскордонні аспекти інтеграційного вибору України. *Економічні науки. Серія: Економічна теорія та економічна історія*. 2013. Вип. 10. С. 174–184. (*Google Scholar*) *Особистий внесок здобувача: визначено можливості та загрози інтеграційного вибору України.*

34. Тимечко І., Федоришин О. Конвергенція конкурентоспроможності прикордонних регіонів в українсько-російському транскордонному просторі. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2011. Вип. 5(91). С. 90–101. *Особистий внесок здобувача: проведено аналіз стратегій розвитку прикордонних регіонів в українсько-російському транскордонному просторі.*

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

35. Tymechko I., Mikula N., Korneev S. Leading role of civil society in the community life and cross-border space. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*. 2019. (*CPCI (part of Clarivate's Web of Science), CNKI, Wanfang Data and Google Scholar*) *Особистий внесок здобувача: обґрунтовано*

роль громадянського суспільства в системі управління ресурсами територіальної громади.

36. Tymechko I.. The Concept of a Community Development in the Cross-Border Space. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*. 2019. P. 95–105. (*Index Copernicus, BazEkon, PBN, POL-Index*)

37. Tymechko I. Development of civil society in the context of territorial communities' development. *Transformational processes the development of economic systems in conditions of globalizations: scientific bases, mechanisms, prospects*. 2018. Vol. 2. P. 341–349.

38. Tymechko I. Development of civil society in the context of territorial communities' development in the EU-Ukraine cross-border space. *Perspectives-journal on economic issues*. 2018. Vol. 4. P.4–12.

39. Tymechko I. Organizational and legal maintenance of territorial communities' functioning in Ukraine. *Transformation of international economic relations: modern challenges, risks, opportunities and prospects*. 2017. Vol. 2. P. 184–193.

Публікації, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

40. Тимечко І. Узагальнення підходів щодо визначення транскордонного простору. *Стратегічні детермінанти соціально-економічного розвитку в умовах трансформаційних перетворень: збірник тез доповідей наукових читань, присвячених пам'яті Володимира Павловича Череваня* (Київ, 25 квітня 2018 р.). Київ, 2018. С. 245–249.

41. Тимечко І. Основна організаційна форма транскордонного співробітництва. *Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: виклики постіндустріальної економіки: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф.* (Львів, 18–19 травня 2017 р.). Львів, 2017. С. 980–981.

42. Тимечко І. Узагальнення підходів щодо визначення територіальної громади. *Проблеми регіоналістики: минуле, сучасне, майбутнє: тези наук.-практ. Інтернет-конф.* (3 березня 2017 р.). Київ: КНЕУ, 2017. С. 193–196.

43. Тимечко И., Матвеев Е. Влияние интеграционного выбора Украины на экономическое развитие приграничных территорий. *Регионы Евразии: стратегии и механизмы модернизации, инновационно-технологического развития и сотрудничества: материалы I Междунар. науч.-практ. конф.* (Институт научной информации по общественным наукам РАН, 4-5 июня 2013 г.). Москва, 2013. *Особистий внесок здобувача: особливості розвитку прикордонних регіонів в умовах євроінтеграції.*

44. Тимечко І. Індикація транскордонного співробітництва України. *Економічний розвиток держави, регіонів і підприємств: проблеми та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених* (Львів, 17-18 квітня 2015 р.). Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. С. 128–129.

45. Тимечко І. Ірраціональний початок поведінки членів територіальних громад в транскордонному просторі. *Економіка України в умовах сучасних*

геополітичних трансформацій: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. молодих вчених (Львів, 21-22 травня 2015 р.). Львів: ЛКА, 2015. С. 258–259.

46. Тимечко І. Взаимодействие субъектов трансграничных рынков. *Беларусь в современном мире*: материалы XIII Междунар. науч.-практ. конф. (Минск, 30 октября 2014 г.). Минск: Изд. центр БГУ, 2014. С. 250–251.

47. Тимечко І. Этапы организации приграничной торговли в Украине. *Интеграция и приграничное сотрудничество*: материалы Школы международной интеграции и приграничного сотрудничества (Белгород, 8-12 апреля 2013 г.). Белгород, 2013. С. 85–86.

48. Тимечко І. Организация приграничной торговли в Украине. *Актуальные проблемы и направления социально-экономического развития Республики Беларусь*: материалы III Междунар. науч.-практ. конф. (Минск, 24 мая 2013 г.). Минск, 2013. С. 25–26.

49. Тимечко І. Підходи до дослідження транскордонних ринків. *Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні*: збірник тез доповідей за матеріалами IX наук.-практ. конф. (Львів, 15-20 січня 2013 р.). Львів, 2013. С. 112–113.

50. Тимечко І. Методичні підходи до оцінки стану розвитку транскордонних ринків праці. *Проблеми соціально-економічного розвитку*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 21-22 грудня 2012 р.). Одеса, 2012. С. 74–75.

51. Тимечко І. Особливості транскордонного ринку. *Актуальні питання сучасної економічної науки*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 16-17 листопада 2012 р.). Дніпропетровськ, 2012. С. 142–143.

52. Тимечко І. Стратегічні інструменти підвищення конкурентоспроможності регіонів в транскордонному просторі. *Актуальні проблеми, шляхи та перспективи розвитку економіки України*: збірник матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 9-10 листопада 2012 р.). Київ: ГО «Київський економічний науковий центр», 2012. С. 92–93.

53. Тимечко І. Інституційне забезпечення транскордонної трудової міграції. *Інноваційний розвиток регіонів та глобалізаційні процеси*: матеріали I Міжнар. наук.-практ. конф. молодих науковців, аспірантів та студентів (Тернопіль, 13-14 квітня 2011 р.). Тернопіль: ТІСІТ, 2011. С. 123–124

54. Тимечко І. Функціонування транскордонних ринків в умовах розвитку прикордонної торгівлі. *Проблеми та перспективи розвитку економіки і підприємництва та комп'ютерних технологій в Україні*: збірник матеріалів VII науково-технічної конференції науково-педагогічних працівників та студентів (Львів, 21-25 березня 2011 р.). Львів: Видавничий відділ Навчально-наукового інституту підприємництва та перспективних технологій Національного університету «Львівська політехніка», 2011. С. 184–185.

Публікації, які додатково відображають наукові результати дисертації

55. Ризики формування та функціонування об'єднаних територіальних громад Карпатського регіону: науково-аналітична доповідь / наук. ред. І. З. Сторонянська. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І.

Долішнього НАН України», 2020. 64 с. *Особистий внесок здобувача: 3. Інституційні ризики управління власністю територіальних громад*. С. 23–26.

56. Механізми адміністративно-фінансової децентралізації: світові практики та напрямки їх імплементації в Україні: наукова доповідь / наук. ред. І. З. Сторонянська. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2018. 107 с. *Особистий внесок здобувача: інструменти розбудови місцевого громадянського суспільства в контексті розвитку територіальних громад*. С. 94–106.

57. Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні: наукова доповідь / наук. ред. В. С. Кравців. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2015. 204 с. *Особистий внесок здобувача: організаційно-правове забезпечення і сучасний стан розвитку транскордонного співробітництва в Україні*.

58. Розвиток транскордонного співробітництва: науково-аналітична доповідь / наук. ред. В. С. Кравців. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», 2015. 52 с. *Особистий внесок здобувача: чинники впливу на взаємодію суб'єктів та учасників транскордонного співробітництва*.

АНОТАЦІЯ

Тимечко І.Р. Організаційно-економічні засади розвитку територіальних громад у транскордонному просторі. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2021.

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення важливої наукової проблеми – розроблення теоретико-методологічних засад, науково-методичних підходів та практичних рекомендацій щодо розвитку територіальних громад у транскордонному просторі. Розкрито теоретичні основи життєдіяльності територіальної громади у транскордонному просторі, її сутнісні характеристики, чинники розвитку та вплив взаємодії суб'єктів й учасників транскордонного співробітництва на соціально-економічний розвиток територіальних громад. Запропоновано концептуальні засади розвитку територіальних громад у транскордонному просторі, які базуються на актив-орієнтованому підході. Доведено, що пріоритети розвитку територіальних громад, з одного боку, враховані в цільовій спрямованості державної регіональної політики, а з іншого – здебільшого інфраструктурне забезпечення транскордонного співробітництва. Окреслено основні аспекти та систематизовано чинники впливу транскордонного співробітництва на процеси соціально-економічного розвитку територіальних громад. Результати дослідження теоретико-методологічних засад системи транскордонного співробітництва дали змогу розглядати впровадження його інструментів як одне із завдань державної регіональної політики, об'єктивну потребу та передумову розвитку територіальних громад у транскордонному

просторі. У роботі проведено оцінювання впливу транскордонного співробітництва на життєдіяльність територіальної громади. Отримані результати дали змогу сформувані практичні рекомендації щодо впровадження інструментів транскордонного співробітництва в контексті розвитку територіальної громади у транскордонному просторі. Проаналізовано особливості формування та реалізації державної регіональної політики в контексті транскордонного співробітництва та її впливу на розвиток територіальних громад України, а також існуючих викликів. Значну увагу в роботі приділено дослідженню впливу дій суб'єктів транскордонного співробітництва на умови взаємодії його учасників у контексті розвитку територіальних громад. Доведено, що обсяг трансакційних витрат суб'єктів економічних відносин визначає модель їхньої взаємодії у транскордонному просторі.

Обґрунтовано засадничі принципи формування та механізми реалізації державної регіональної політики в контексті розвитку транскордонного співробітництва, визначено роль та місце територіальних громад як суб'єктів останнього.

Ключові слова: територіальна громада, транскордонне співробітництво, транскордонний простір, життєдіяльність територіальної громади, розвиток територіальної громади.

SUMMARY

Tymechko I. R. Organizational-economic foundations of the territorial communities' development in the cross-border space. The qualifying scientific study as a manuscript. The thesis to obtain the scientific degree of the doctor in economics by the specialty 08.00.05 – productive forces development and regional economy. SI “Institute of the Regional Research named after M.I. Dolishnyi of the NAS of Ukraine”. Lviv, 2021.

The thesis provides the theoretical generalization and suggests a new solution to an important scientific problem – the development of theoretical and methodological approaches and practical recommendations regarding the territorial communities' development in the cross-border space. The theoretical foundations of a territorial community's life in the cross-border space, its features, factors of the territorial community's development in the cross-border space, and the impact of the interaction between the entities and participants of cross-border cooperation on the socio-economic development of territorial communities are outlined. The economic nature and factors of the cross-border cooperation in the context of the territorial communities' development are examined. The conceptual foundations of the territorial communities' development in the cross-border space based on an assets-oriented development approach are suggested. The thesis proves that the target orientation of the public regional policy, on the one hand, includes the priorities of the territorial communities' development, while on the other hand – mostly the infrastructural provision of the cross-border cooperation. The major aspects are

outlined, and the factors of the cross-border cooperation's impact on the processes of the territorial communities' socio-economic development are systematized. The methodological foundations of the research of the territorial communities' life in the cross-border space are substantiated. The main criterion for the development of territorial communities in cross-border space is their level of convergence. This is how cross-border convergence of territorial communities occurs in the process of borrowing, reproducing or forming common methods and ways of using / storing / developing shared resources in cross-border space. The criteria for effective use of shared resources and capabilities are: the grade of use of cross-border cooperation opportunities (according to the legislation); creation of an asset of a territorial community in the process of using its existing shared resources in the cross-border space of Ukraine-EU; enhancing the viability of the territorial community in the EU-Ukraine cross-border space (criteria for sustainable development); creation and efficiency of functioning of cross-border cooperation institutions (in particular, cross-border cooperation authority); level of formation and implementation of shared instruments, development mechanisms based on assets in cross-border space (development and realization of joint strategies, programs, etc.).

The results of the research of theoretical-methodological foundations of the cross-border cooperation system have enabled considering the implementation of the cross-border cooperation tools as one of the tasks of the public regional policy, objective need, and precondition of territorial communities' development in the cross-border space. The thesis estimates the impact of the cross-border cooperation on the life of a territorial community. The obtained results have contributed to forming the practical recommendations regarding the implementation of the cross-border cooperation tools in the context of a territorial community's development in the cross-border space. The features of forming and implementing the public regional policy in the context of the cross-border cooperation and its impact on the development of territorial communities in Ukraine and existing challenges are analyzed. The thesis pays special attention to the impact of the activities of the cross-border cooperation entities on the conditions of interaction between the cross-border cooperation participants in the context of the territorial communities' development. The fact that the amount of transaction costs of interaction between the economic entities defines the model of their interaction in the cross-border space is proven.

The following destructive factors of development of the territorial community in the cross-border space have been identified: underestimating the importance of the territorial community as a subject of cross-border cooperation; lack of mechanisms for managing / using / maintaining the development of shared resources in cross-border space; strengthening local community threats of life in the cross-border area; low efficiency in the use of mechanisms and instruments for cross-border cooperation; poor living conditions of territorial

communities compared to EU standards; underdeveloped local civil society; conflict of interests, in particular the interests of representatives of the territorial community (representative bodies) and the common interests of residents - members of the territorial community; ineffective interaction of public authorities and local self-government bodies with the public; the influence of cross-border factors (opening of a crossing point, functioning of cross-border markets, mutual facilitation of border crossing) on the transformation of interests of residents - members of the territorial community, which are both positive and negative for the development of the latter.

The directions of securing a territorial community's coepetition in the cross-border space are determined: 1. organization of the territorial community's life in the cross-border space; 2. improvement of the institutional environment of the territorial communities' coepetition in the cross-border space; 3. modernization of the system of public/regional support of the cross-border cooperation.

The key principles of forming and mechanisms of implementation of public regional policy in the context of the cross-border cooperation development are substantiated, and the role and place of territorial communities as the cross-border cooperation entities are defined. Modernization of state / regional support system for cross-border cooperation should provide for: strengthening the territorial community's subjectivity in the system of cross-border cooperation; improvement of instruments for implementation of the State Regional Policy in the field of cross-border partnership development; creation of bodies of cross-border cooperation; development of common tools for the development of territorial communities in cross-border space (Common Strategy for Smart Specialization); Co-financing of cross-border cooperation projects.

Keywords: territorial community, cross-border cooperation, cross-border space, territorial community's life, territorial community's development.

Підписано до друку 29.01.2021 р. Формат 60×90¹/₁₆.
Папір ксероксний. Друк на різнографі. Гарнітура Times.
Умов. друк. арк. 1,9. Наклад 100 прим. Зам. №207.

Друк: ПП «Арал»
Свідоцтво: серія А01 №21230 від 18.06.2007 р.
Державна реєстрація 09.09.1998 р.
м. Львів, вул Козельницька, 4
Тел: (050) 371-62-80